

УДК 37.0(09)(475)

Гришук Юлія Володимирівна

науковий співробітник НДЛ освітології

Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ

y.hryshchuk@kubg.edu.ua

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ОСВІТИ В ПОЛЬЩІ ПОЧАТКУ XI - КІНЦЯ XVI СТОЛІТТЯ

Анотація. У статті розглянуто становлення і розвиток освіти в Польщі початку XI – кінця XVI століття; проаналізовано вплив суспільно-політичних і соціально-економічних чинників на розвиток освіти в Польщі. Встановлено, що особливого значення для розвитку вищої освіти у Польщі відіграло створення і функціонування Краківського університету – наукового центру для підготовки педагогічних і інших кадрів.

Ключові слова: освіта; розвиток освіти; церковна католицька освіта; Краківський університет.

Вступ. Реалізація освітньої політики постає пріоритетним завданням європейських держав, яке спрямоване на забезпечення можливості розвитку й успішного функціонування сфери освіти в сучасному світі. Як зазначає Т. Левовицький, простежується своєрідна тенденція: чим багатшим є освітній досвід суспільства, тим багатшими є педагогічні знання і все більше диференційовані уявлення про якісну освіту, чим більшими є усупільнення та демократизація освіти, тим більшим є масовий доступ до благ (та проблем) освіти [5, 64]. Дії, скеровані на створення відповідних умов праці фахівців освітньої галузі, пошук необхідних (із точки зору суспільних потреб та індивідуальних очікувань) моделей професійного функціонування – усе це стає надзвичайно актуальним сьогодні, у період докорінних трансформаційних змін, цивілізаційних перетворень, які здійснюються практично в усіх сферах суспільного життя.

Науковий інтерес становлять досягнення освіти Республіки Польща, яка увійшла до єдиного європейського простору вищої освіти та відзначається запровадженням нових концепцій та моделей у підготовці наукових і науково-педагогічних кадрів, розробкою освітніх стандартів.

Проблемі розвитку освіти у Республіці Польща приділяється належна увага у працях вітчизняних дослідників, зокрема, таким її аспектам, як реформування освіти (А. В. Василюк, Л. М. Гриневич, І. М. Ковчина), розвиток університетської освіти та науки (В. С. Майборода), розвиток вищої освіти недержавної форми власності (М. І. Гавран), розвиток професійної технічної освіти (Є. В. Громов, А. В. Каплун), реалізація стандартів професійних кваліфікацій (С. О. Сисоєва), розвиток полікультурної освіти (О. А. Івашко), організація підпільної освіти (Д. В. Давиденко).

Вважаємо за необхідне розглянути становлення і розвиток освіти у Польщі поч. XI – кін. XVI ст. Нижня хронологічна межа (XI ст.) відзначається створенням Королівства П'ястів (утворене Болеславом I Хоробрим у 1025 р.) та появою перших ознак освітньої системи в Польщі; верхня хронологічна межа (кін. XVI ст.) обумовлена високим злетом польської освіти та культури, її «золотим віком».

Мета статті – здійснити узагальнений історико-педагогічний аналіз розвитку освіти в Польщі поч. XI – кін. XVI ст.

Виклад основного матеріалу. Початок XI ст. характеризується швидким розвитком у Польщі феодальних відносин на основі інтенсивного росту феодальної власності головним чином за рахунок експропріації князем і знаттю общинних земель і перетворення вільних общинників у феодально залежне населення [2, 39].

Прийняття християнства (966 р.) і поява великого церковного землеволодіння були не тільки показником розвитку процесу феодалізації польського суспільства, але й сприяли подальшому прискоренню цього прогресивного для того часу процесу. Історики підкреслюють той факт, що прийняття християнства Мешком I мало і свої негативні наслідки. Християнство було прийнято ним за латинським обрядом, що досить перешкоджало розвитку польської мови і літератури [2, 40].

У 1000 р. за згодою німецького імператора Оттона III було створено Гнезненське Архієпископство та мережа підвладних йому єпископів. Це був не просто зовнішньополітичний успіх, який зводив нанівець спроби німецького єпископа поставити польське духовенство в залежність від себе, нова церковна структура сприяла консолідації країни. Єдина загально польська церква виступала

союзницею центральної влади та тісно взаємодіяла із князівським адміністративним апаратом [4, 8].

У 20-30-х рр. XI ст. давньопольська держава переживала глибоку внутрішньополітичну та зовнішньополітичну кризу. 40-70-ті рр. XI ст. характеризуються початком феодальної роздрібненості Польщі. Основною причиною, що перешкоджала об'єднанню усіх польських земель у межах відновленої монархії П'ястів була зовнішня ворожа політика імперії. Політично роздрібнена Польща виявилася неспроможною зберегти свої позиції на заході та відбити нашествя татаро-монгол із сходу. Разом з тим, це був і період подальшого росту виробничих сил країни та розвитку ринку обміну. Економічні зв'язки між окремими польськими землями значно зміцнилися та розширилися. Все це сприяло виникненню умов для нового об'єднання польських земель у єдину державу [2, 55].

Кінцем XI ст. датуються перші джерельні відомості про шкільну освіту. Проте за деякими історичними джерелами шкільна освіта на території Польщі виникла в останній третині X ст. [1, 34]. Перші школи в Польщі, які розпочали функціонувати у II пол. X ст. були призначені виключно для підготовки кадрів духовенства [2, 92].

Можемо зробити висновок, що поширення освіти на польських землях найтіснішим способом, як і скрізь у Європі, було пов'язано з утвердженням християнства. Тому виникнення перших шкіл і бібліотек, від яких не залишилось документальних слідів в джерелах, попередньо відносили до II пол. X ст.

Самостійність церковної організації в Польщі було своєрідною перевагою у боротьбі зі спробами Німецької імперії ліквідувати суверенітет Польщі. Проте церква відіграла значну роль у розвитку політичної роздрібненості в країні.

У XII-XIII ст. духовенство, спираючись на міцну організацію єпископств і монастирів після проведення церковних реформ, підривало авторитет центральної князівської влади. До того ж незалежні від польських князів єпископи реально залежали від Папи Римського, багато із них були німцями, не знайомими з польською мовою [2, 64].

У сер. XII ст. з'явилися колегіатські школи. Школи діяли при кожному кафедральному соборі. Оскільки таких шкіл було лише кілька, то, зрозуміло, вони

не могли охоплювати навчанням багато учнів. Зазначимо, що школа існувала і при княжому дворі. Навчальні програми цих шкіл включали елементи занесеного із заходу так званого тривіуму (буквально – перехрестя трьох доріг) або трьох дисциплін: граматики, діалектики, риторики, викладання яких мало виробляти вміння писати, мислити й висловлюватись. При кафедральних і колегіатських соборах створювалися бібліотеки. У краківському кафедральному соборі на початку XII ст. фонд бібліотеки нараховує майже 50 томів. Зберігся список 47 книг краківської кафедри від 1110 р. літургійного, богословського і правничого змісту. Список свідчить про наявність культурних контактів з Німеччиною, Францією, Бельгією [1, 34].

З метою подальшого укріплення влади польських феодалів у XIII ст. було проведено реформи у постановці шкільної справи. Рішенням IV Вселенського Латеранського собору (1215) було запроваджено систему церковної католицької освіти. Перші школи такого типу з'являються у Кракові (1090), Познані (1153), Плоцьку (1206) і Вроцлаві (1212). Крім раніше існуючих кафедральних і монастирських шкіл стали відкриватися парафіяльні школи при костелах. Таким чином розширився контингент учнів, хоча й школи залишалися під керівництвом церкви. У такого роду школах навчалися не лише особи, які мали за мету отримання духовного звання, але й готувалися кадри, необхідні для розширюваного феодального державного апарату. Навчання велося переважно на латинській мові, польська мова не вивчалася [2, 92].

До кін. XIII ст. у Польщі функціонувало 13 кафедральних і 14 колегіатських шкіл. У першій половині століття виникають приходські школи, переважно в містах з ініціативи і за матеріальної підтримки магістратів. Цих шкіл порівняно з кількістю приходів було дуже мало. Монастирські школи були підпорядковані керівництву провінцій відповідних орденів, тоді як кафедральні, колегіатські і приходські школи перебували у віданні керівництва єпархій. До сер. XIII ст. програма навчання в кафедральних і колегіатських школах включала в себе тривіум, а вже починаючи з 1267 р. у вроцлавській, 1302 р. в познанській кафедральних школах почали викладати предмети другого, вищого освітнього рівня, що становили квадривіум –

музику, арифметику, геометрію, астрономію. Разом тривіум і квадривіум охоплювали сім вільних мистецтв. Не виключено, що елементів квадривіуму з останньої чверті XIII ст. навчали і в ряді інших кафедральних та в окремих колегіатських школах. Таке часткове викладання могло мати місце в цих типах шкіл до середини XIII ст. Приходські школи працювали за елементарною програмою, яка зводилася до навчання латинської мови, катехизису, церковного співу [1, 63].

Викладання, як і в часи Давньопольської держави, велося переважно латинською мовою. Поступово керівництво церкви почало звертати увагу на необхідність належного знання педагогами польської мови з метою її використання в навчальному процесі. Дехто з поляків продовжували своє навчання в італійських і в Паризькому університетах, деякі з них здобували там ступінь магістра вільних мистецтв. Книги, світські і духовні, надалі писалися тільки латинською мовою. Зі світської літератури найвизначнішою пам'яткою була Польська хроніка Вінцентія Кадлубека, яка мала величезний вплив на краківське інтелектуальне середовище, польську історіографію до XV ст., була свого роду посібником з історії Польщі [1].

Кін. XIII – поч. XIV ст. є переломним етапом в розвитку Польської феодальної держави. З огляду на те, що процес розвитку продуктивних сил безпосередньо залежав від налагодження економічних зв'язків всередині країни, вирішення потребувала проблема ліквідації політичної роздрібненості. Саме тому в Польській державі з'являється яскраво виражена тенденція до політичного об'єднання країни, до посилення королівської влади. Як наслідок, відбулося об'єднання всієї Великої Польщі під владою Великопольського князя Пшемислава II, який у 1295 р. за згодою Папи Римського прийняв королівський титул. Після смерті Пшемислава II його справу продовжив брест-куявський князь Владислав Локеток (1260–1333), який поширив свою владу як на територію Великої, так і Малої Польщі [9, 292].

Відбулося відновлення єдності польської держави, однак без Сілезького герцогства, котре відходить до Богемії. Політику подальшого об'єднання польських земель продовжив Казимир III Великий (1333–1370). Він багато зробив для зміцнення центральної влади, поділив країну на воєводства і каштелянства, провів грошову реформу [3]. Правовим вираженням перемоги централізаторської тенденції

і утворення єдиної Польської держави стало створення в XIV ст. єдиних судебників, об'єднаних пізніше в Повний збір статутів Казимира III [9]. Казимир III проводив активну зовнішню політику, намагався стримувати експансію німців і хрестоносців. Скориставшись з послаблення Галицько-Волинської держави, в 1340 р. захопив її землі. Казимир III був останнім представником династії П'ястів [3].

З посиленням політико-економічної та адміністративної влади у Польщі на межі XIII - XIV ст., укріпленням її позицій у Європі виникла необхідність створення наукового центру для підготовки апарату державної влади та формування самосвідомості нації. Відсутність у країні університету перешкоджала підготовці вчителів та інших кадрів, необхідних для держави, що розвивається, а також уповільнювала процес християнізації язичницьких територій, заважала розширенню міжнародних зв'язків [8].

У середньовіччі на Заході Європи склалися дві університетські моделі – італійська і паризька. За першою, університет був студентською корпорацією, студенти з-посеред себе обирали ректора, проректорів, деканів, самі мешкали в міських квартирах і наймали собі викладачів-професорів. За другою, колегіальною, адміністрацію університету обирали викладачі, які мешкали разом зі студентами в колегіях, де й відбувалося навчання. В університетах італійської моделі головною навчальною дисципліною було право, в деяких ще й медицина, в університетах паризької моделі – теологія. Казимир III напевно мав намір створити університет паризького типу, такий, зокрема, як празький, відкритий у 1348 р. Про це може свідчити розпочате 1361 р. будівництво університетської колегії в прикраківському місті Казімежі. Коли ж папа не дав згоди на включення до університету теологічного факультету, то король взяв за взірець італійську, точніше – болонсько-падуанську модель [1, 84-85].

Королівський диплом про заснування в Кракові університету був виданий 12 травня 1364 р. (тут він названий також загальними студіями – *Studium generale*). Диплом заповів створення університету в складі традиційних факультетів: філософського (або семи вільних мистецтв), юридичного і медичного. Дозволено було мати такі кафедри: на філософському факультеті – вільних мистецтв, на

юридичному – п'ять кафедр римського і три канонічного (церковного) права, на медичному факультеті – дві кафедри. Навчання на філософському факультеті повинно було відбуватися за програмою тривіуму і квадрівіуму. Закінчення його давало можливість навчатися на одному з двох інших факультетів. Посилаючись у зазначеному дипломі на болонсько-падуанський університетський взірць, Казимир III, по суті справи, орієнтувався на устрій неаполітанського університету, заснованого у 1244 р., який був державним закладом. Краківський університет також знаходився під державним забезпеченням [1].

У 1385 р. шлюбом польської королеви Ядвіги та великого литовського князя Ягайло було закріплено Кревську унію, необхідність якої пояснювалася потребою у об'єднанні військових сил Польщі та Литви для боротьби із Тевтонським орденом [9, 266].

Щодо шкільної освіти у XIV-XV ст., зазначимо, що за характером і структурою вона не відрізнялася від шкільної освіти доби роздробленості. Новизною було викладання елементів філософії і канонічного права в кафедральних школах. У XV ст. при деяких монастирях існували також елементарні школи для дівчат. За неповними підрахунками, на початку XV ст. у Польщі було 253 школи, з яких кафедральних – 16, колегіатських – 30, монастирських – 37, приходських – 170. Наприкінці XV ст. тільки приходських шкіл налічувалося близько 300. У той час міста і містечка мали, як правило, приходські школи, у деяких з них було цих шкіл по кілька, наприклад, у Кракові – 6. Важливішими за програмою навчання і рівнем викладання залишалися кафедральні і колегіатські школи. Завданням їх було готувати кадри нижчого духовенства [1, 100].

Варто зазначити, що до пол. XV ст. Польща стала однією із найосвіченіших та найсильніших держав католицької Європи. Кінець XV ст. відзначається розквітом наукової і навчальної діяльності Краківського університету. Крім поляків, протягом усього XV ст. в університеті навчалися німці, чехи, литовці, венгерці та ін. Цікавим є той факт, що жоден із приватних конфліктів у XV ст., жоден із соборів, по суті міжнародних церковно-політичних конгресів, не обходився без участі професорів

Краківського університету, які виступали у якості дипломатичних представників Польської держави, що відстоювали інтереси Польщі [6, 14].

У I пол. XVI ст. у Польщі спостерігалось економічне піднесення. З'явилися нові міста, найбільше з яких – Варшава стала новою столицею Польщі. Проте такий підйом тривав недовго. Турецькі завоювання завадили південно-західній торгівлі. Держава була бездіяльною відносно захисту польських виробників від іноземної конкуренції, що спричинило занепад польських міст у II пол. XVI ст. Великий вплив у Польщі залишала за собою католицька церква. Зріс вплив ієзуїтів, які захопили у свої руки всю систему освіти. Розпочався наступ католицизму на Схід, на українські і білоруські землі, що могло стати компенсацією за втрати католицької церкви в Європі. Наслідком цього стало укладення Брестської церковної унії 1596 р. та утворення греко-католицької (унітарної) церкви [7, 131].

Позиції Польщі значно посилювало укладання Люблінської унії з Литвою 1569 р., за якою вона дістала можливість полонізувати багаті українські землі. Перетворення династичного союзу, закладеного Кревською унією у 1385 р., у двоєдину Польсько-Литовську федеративну державу, здійснене в Любліні, мало без перебільшення історичне значення. Новостворена держава, звана до кінця її існування Річчю Посполитою (*Rzeczpospolita* – буквальний переклад з латин, *respublica* – публічна справа, суспільне благо), була однією з найбільших європейських держав в останній третині XVI-XVIII ст.; на час її появи на історичній арені вона мала територію 815 тис. кв.км, населення 7,5 млн. осіб [7].

Люблінська унія призвела до утворення багатонаціональної держави, тісно пов'язала долю польського народу, який чисельно становив у ній відносну більшість, з долею українського, білоруського й литовського народів. Ця держава була мозаїкою різних культур і релігій [1, 121]. Історики зазначають, що процес створення багатонаціональної польської держави був досить довготривалим, розпочавшись у XIV ст. завершився лише у II пол. XVI ст. Протягом цього часу змінювалися напрямки і форми цього процесу, змінювалися історичні задачі, поставлені перед об'єднаними у межах багатонаціональної держави народами, змінювалося об'єктивне значення влади: якщо первинно ця багатонаціональна

держава вирішувала завдання, пов'язані із захистом країни від німецької феодалної агресії, то пізніше її роль змінилася і держава перетворилася лише на гнобителя східнослов'янських і литовських народів [2, 117]. Період від кінця XV до кінця XVI ст. був часом високого злету польської культури, її «золотого віку». Цей період прийнято вважати епохою культурного Відродження Польщі. Польща переживала культурне відродження, будучи активним членом європейської спільноти [1, 161].

Висновки. Поширення освіти на польських землях найтіснішим способом, як і скрізь у Європі, було пов'язано з утвердженням християнства. Розширення мережі шкіл протягом усього історичного розвитку країни сприяло здійсненню загального освітнього обов'язку та слугувало орієнтиром у боротьбі польського народу за свої освітні права. Особливого значення для розвитку вищої освіти у Польщі відіграло створення і функціонування Краківського університету – наукового центру для підготовки педагогічних і інших кадрів (другого університету у Центральній Європі за часом відкриття).

Після тривалого періоду іноземного панування на польських землях і, як наслідок, насильницької денационалізації, розвиток освіти та науки, відродження і піднесення культури стало невід'ємною складовою національно-державного творення, консолідуючим чинником громадянського демократичного суспільства, націленого на європейський вибір зовнішньої політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зашкільняк Л. О. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів / Л. О. Зашкільняк, М. Г. Крикун. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. – 752 с.
2. История Польши: в 3-х Т.: Т.1. / Под. ред. В. Д. Королюка, И. С. Миллера, П. Н. Третьякова. – М.: Издательство Академии наук СССР, 1954. – 615 с.
3. Історія Польщі [Електронний ресурс] / Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Історія_Польщі
4. Краткая история Польши / За ред. В. А. Дьякова. – М.: Наука, 1993. – 528 с.
5. Левовицький Т. Професійна підготовка і праця вчителів: наукове видання / Тадеуш Левовицький; переклад з польськ. А. Івашко. – Київ – Маріуполь: Видавництво «Рената», 2011. – 119 с. – С. 64.
6. Погодин А. Л. Очерк истории Польши [Текст] : сборник / А. Л. Погодин [и др.]. – Москва : Монолит-Евролинц-Традиция, 2002. – 308 с. : ил. ; 21 см. – Загл. обл. : История Польши. – ISBN 5-93662-018-2. Печатається по изданиям: Погодин А. Л. Очерк истории Польши. – М., 1908. Кутшеба С. Очерк истории...Спб.,1907. – С. 14.

7. Польша у XVI-XVII ст. // Великий довідник школяра: 5-11 класи. Ч.2. // Л. Косенко. – Харків: ВД «Школа», 2004. – 656 с.
8. Савина А. К. Национальные традиции и исторические особенности развития образования в Польше (XI – начало XX вв.) / А. К. Савина // Историко-педагогический журнал. – 2012. – № 2. – С. 119-140.
9. Шумов С. А. Польская хроника / С. А. Шумов, А. Р. Андреев. – М.: Монолит-Евролинц-Традиция, 2002. – 308 с.

Рецензент

Галицька М.М. – канд.пед.наук

Стаття надійшла до редакції 11.10.2016

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ОБРАЗОВАНИЯ В ПОЛЬШЕ НАЧАЛА XIX - КОНЦА XVI ВЕКА

Гришук Юлия Владимировна

научный сотрудник НИЛ освитологии

Киевский университет имени Бориса Гринченко, г. Киев

y.hryshchuk@kubg.edu.ua

Аннотация. В статье рассматривается становление и развитие образования в Польше начала XI - конца XVI века; проанализировано влияние общественно-политических и социально-экономических факторов на развитие образования в Польше. Установлено, что особое значение для развития высшего образования в Польше сыграло создание и функционирование Краковского университета – научного центра для подготовки педагогических и других кадров.

Ключевые слова: образование; развитие образования; церковное католическое образование; Краковский университет.

ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF EDUCATION IN POLAND AT THE BEGINNING OF XI – IN THE END OF XVI CENTURY

Hryshchuk Yuliia Volodymyrivna

researcher of Osvitology Laboratory

Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv

y.hryshchuk@kubg.edu.ua

Abstract. The article examines the establishment and development of education in Poland at the beginning of XI – in the end of XVI century; analyzed the impact of socio-political and socio-economic factors on the formation and development of education in Poland. It has been established that the most important thing for the development of higher education in Poland were establishment and functioning of the Krakow University – Research Center for training teachers and other staff.

Keywords: education; development of education; Catholic church education; Krakow University.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Zashkilniak L. O. History of Poland: from ancient times to the present day / L. O. Zashkilniak, M. H. Krykun. – Lviv: Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka, 2002. – 752 s. (in Ukrainian).
2. History of Poland: v 3-h T.: T.1. / Pod. red. V. D. Koroljuka, I. S. Millera, P. N. Tret'jakova. – M.: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, 1954. – 615 s. (in Russian).
3. History of Poland: [Elektronnyi resurs] / Material z Vikipedii — vilnoi entsyklopedii. – Retrieved from: https://uk.wikipedia.org/wiki/Istoriia_Polshchi (in Ukrainian).
4. Brief History of Poland / Za red. V. A. D'jakova. – M.: Nauka, 1993. – 528 s. (in Russian).
5. Levovytskyi T. Professional training and work teachers / Tadeush Levovytskyi; pereklad z polsk. A. Ivashko. – Kyiv – Mariupol: Vydavnytstvo «Renata», 2011. – 119 s. – S. 64. (in Ukrainian).
6. Pogodin A. L. Sketch of the History of Poland [Text] / A. L. Pogodin [i dr.]. – Moskva : Monolit-Evrolinc-Tradicija, 2002. – 308 s. : il. ; 21 sm. – Zagl. obl. : Istorija Pol'shi. – ISBN 5-93662-018-2. Pechataetsja po izdanijam: Pogodin A. L. Oчерk istorii Pol'shi. – M., 1908. Kutsheba S. Oчерk istorii...Spb.,1907. – S. 14. (in Russian).
7. Poland in XVI-XVII century // Velykyi dovidnyk shkoliara: 5-11 klasy. Ch.2. // L. Kosenko. – Kharkiv: VD «Shkola», 2004. – 656 s. (in Ukrainian).
8. Savina A. K. National traditions and historical features of the development of education in Poland (XIX - early XX centuries) / A. K. Savina // Istoriko-pedagogicheskij zhurnal. – 2012. – # 2. – S. 119-140. (in Russian).
9. Shumov S. A. Polish Chronicle / S. A. Shumov, A. R. Andreev. – M.: Monolit-Evrolinc-Tradicija, 2002. – 308 s. (in Russian).